

УНИВЕРЗИТЕТ У НИШУ
ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ

**Разлози укидања Сретењског устава и доношење
Устава из 1838. године**

(Мастер рад)

Ментор
Проф. Др.Александар Ђорђевић

Студент
Валентина Стевановић
Број индекса:М042/23-О

Ниш, 2024. година

Садржај

1. Уводна излагања.....	1
2. Прилике у Србији до 1835. године.....	2
3. Устав Кнежевине Србије из 1835. године.....	4
4. Творац и садржина Сретењског устава.....	6
5. Разлози укидања Сретењског устава.....	9
6. Уставно питање у Србији у периоду од 1835 до 1837. године.....	10
7. Доношење Устава Кнежевине Србије из 1838. године.....	11
8. Садржина Турског устава.....	13
8.1 Судови.....	26
8.2 Савет.....	28
8.3 Људска права.....	29
9. Творац устава- Аврам Петронијевић.....	30
10. Последице доношења Турског устава.....	31
11. Уставобранитељски режим од 1838-1858	33
11.1 Уставобранитељски резим за време владавине Александра Карађорђевића.....	36
12. Закључак.....	39
13. Литература.....	40
14. Сажетак и кључне речи.....	42
15. Биографија.....	44

1. УВОДНА ИЗЛАГАЊА

Устав Кнежевине Србије познат као „Сретењски устав“ донет је 3. фебруара 1835. године у Крагујевцу, за време владавине кнеза Милоша Т. Обреновића- Књаза Српског. Донети устав остао је на снази свега непуна два месеца, услед чега његова примена није заживела у потпуности. Услед јаког притиска великих феудалних сила (Турске, Русије, Аустрије), за које је овај устав представљао велики проблем, његов опстанак и примена је доведена у питање, тако да исти није ни заживео у пуној мери. У историји је многим познат као уставни текст, те је многим историчарима стварао проблем и сукоб мишљења у погледу његовог значаја, карактера, примене и конкретних решења. Када је реч о историји српске државе овај устав је остао упамћен због свог либерализма и постављања стандарда за будуће уређење српске државе. Творац устава је Димитрије Давидовић. Донетим уставним текстом први пут је извршена подела власти, коју су чинили народна скупштина, кнез и државни савет. Уставом су укинута феудални односи у српској држави, што је представљало значајан корак за даљи развој српске државе.¹

Устав је убрзо изазвао велико незадовољство међу великим силама, те је уследило његово укидање 11. априла 1835. године, што указује да је био на снази само 55 дана.

Значај Сретењског устава за српску државу је и данас велики. Сретењски устав сматра се првим српским уставом вазалне Србије. Овај устав садржао је одредбе о људским правима и слободама, које су по угледу на овај устав данас незаобилазни део сваког устава. Једанаеста глава устава говори о општенародним правима Срба за време доношења овог устава. Управо наведени значај представљао је уједно и главни разлог његовог укидања и кратког трајања.

Под утицајем великих сила, а са циљем да се у великој мери ограничи власт кнеза Милоша Обреновића, настао је нешто касније Турски устав. Под овим уставом настала је нова фаза у развоју српске уставности- раздобље уставобранитеља. Турски устав из 1838. године донет је у форми султановог Хатишерифа. Овај Устав представљао је компромис у међународним околностима и водио је Србију ка националној независности. Турски устав

¹ Др. Драган Новаковић, *Црква и верске заједнице у Уставима Србије*, Управа за сарадњу са црквама и верским заједницама из књиге Српска теологија у двадесетом веку, књ.18 (2015) 64-86

регулисао је организациону и функционалну одвојеност носилаца власти, уз ограничен утицај носилаца једне власти на другу. Начело поделе власти нарушавао је утицај Кнеза на законодавну, а Савета на извршну власт. Кнежева права су ограничена Законом о Савету јер је морао да бира министре из реда саветника, који су и после отпуштања задржавали саветничко звање. Турски устав створио је темеље модерне државе, формирана је државна администрација и организовано је судство одвојено од управе. Већина чланова устава посвећена је судству, јер Србија у том периоду није имала грађански, кривични и Закон о кривичном поступку, па је донети устав садржао све те одредбе.

Турски устав је био конзервативнији од Сретењског устава, али је одговарао времену у коме је настао, те је примењиван пуне три деценије. Овај устав није био прецизан ни довољно јасан, те је међан бројним законима и праксом и допринео је елиминисању кнежевог апсолутистичког начина владавине и стварању уставне монархије.

2. ПРИЛИКЕ У СРБИЈИ ДО 1835. ГОДИНЕ

Србија је у периоду од 1815. године до 1830. године била у режиму двовлашћа, под мешовитом турско-српском управом с тенденцијом постепеног потискивања турске власти њених органа и преузимање власти у руке кнеза Милоша Обреновића. У административно територијалном смислу Србија је била подељена на нахије, кнежевине и села, с тим да је власт у тим јединицима била и турска и српска. Српска власт је била организована преко нахијских кнежева који су били потчињени Милошу јер их је он постављао и смењивао и они су вршили управне и судске послове. На тај начин се Милош наметнуо као апсолутиста и као такав је владао све до протеривања из Србије, односно све до смрти 1860. године.

Са избијањем Првог српског устанка почињу да се јављају и први проблеми око уређења државне власти у новоформираној српској држави. У решавању насталих проблема укључују се и велике светске силе попут Русије и Аустрије, које покушавају да осигурају своје интересе. У том периоду борба за уставност у Србији имала је као главни циљ доношење устава којим ће ограничити власт војводе Карађорђа Петровића.

Борба за доношењем устава нарочито је постала актуелна након добијања државне аутономије Хатишерифом из 1830. године и 1833. године и берата којим султан признаје положај наследног кнеза Милошу Обреновићу. Хатишерифи из 1829. године, 1830. године и 1833. године представљају правни основ обликовања српске уставности и државности. Њиме је Србија добила статус вазалне кнежевине са унутрашњом управом на челу са наследним кнезом, право да организује административну и судску власт, да организује војску и полицију и што је посебно значајно укидају се феудални односи Србије и дефинисана је државна територија.

У унутрашњим државним односима на челу државе долази кнез Милош Обреновић, који је унутрашњу и спољну политику водио на потпуно другачији начин у односу на Карађорђа Петровића. Хатишерифом од 1830. године предвиђена је „скупштина састављена од поглавара земаљских“ чиме би се уређење власти у Србији, сада признатој као аутономној вазалној држави у оквиру Отоманског царства, вратило у облик из периода државе првог устанка.²

Порта је испуњавајући своју уговорну обавезу из Једренског мира, издала Хатишериф у септембру 1829. године, који је био саставни део Уговору о миру у Једрену. Начин и облици реализације уговореног били су тема преговора српске депутације и руског посланства с једне стране и Порте с друге стране. Резултат вишемесечних преговора био је Хатишериф из 1830. године чије су основне одредбе биле подељене у 20 тачака. Милош је био потврђен за кнеза са наследним правом у породици Обреновић. Кнез је управљао унутрашњим пословима земље у споразуму са старешинама Савета. Чланови Савета могли су бити смењени само ако учине тежи преступ према Порти или против закона. Кнез је имао право да употреби оружану силу ради одржавања мира у земљи. Османске власти су изгубиле право да се мешају у унутрашњу управу земље, а Србији је обезбеђена слобода вероисповести, право избора митрополита и владике уз обавезну потврду Цариградске патријаршије. Добили су право на отварање болница, школа, штампарија као и право да отворе пошту. Српским трговцима је загарантована слобода трговине по свим покрајинама Османског царства.³

² Младен Тишма, *Правни транспланти и први српски устав из 1835. године*, Правни факултет у Београду

³ Зоран С. Мирковић, *Српска правна историја*

Положају османског становништва посвећено је неколико одредаба Хатишерифа. Муслиманском становништву је забрањен боравак у Србији и остављен им је рок од годину дана да продају своју земљу Србима и да напусте Србију.

Хатишерифом из 1830. године два врло битна захтева нису била усвојена: први се односио на утврђивање граница одузетих нахија, чији је повратак Србији Порта прихватила и други утврђивање висине данка. Незадовољни држањем Порте, Срби су организовали побуне у одузетим нахијама и припојили их Кнежевини Србији у априли и мају 1833. године.

Хатишериф из 1833. године сматран је допуном претходног, а требао је да реши два спорна питања. Коначно Порта је Србији вратила нахије према границама како је утврдила руско-османска комисија. Утврђена је висина општег данка који је Србија плаћала Порти у износу од 2.300.000 гроша. Данак се плаћао у Београду у две рате. Како је време пролазило прилике у земљи су се мењале, те је Порта искористила прилику да продужи рок муслиманима за иселење из Србије и продаје њихових имања за период од пет година од дана објављивања Хатишерифа што је трајало све до 1838. године.

Основни значај ова три Хатишерифа је у томе што је укинут османски спахијски систем на територији Београдског пашалука и успостављена је Кнежевина Србија са независном унутрашњом управом. Коначно је Србија добила своју самосталност после четири века османске окупације и великих напора Срба да поново успоставе своју државу.

3. УСТАВ КНЕЖЕВИНЕ СРБИЈЕ ИЗ 1835. ГОДИНЕ

Сретењски устав је производ једне фазе у процесу друштвеног, економског и политичког, конституисања српске државе у првој половини 19. века. У процесу борбе за прерасподелу политичке моћи и врховне власти између носиоца монархијске и саветско-олигархијске струје, с обзиром на то да је до тада већ конституисана врховна власт као кнежева врховна власт, Сретењски устав представља резултат настојања кнеза Милоша, да

у очувању својих позиција, обезбеди себи повољан правни и политички положај за личну владавину.⁴

Одсуство државног уређења у Србији се већ осећало, повећао се број понижених чиновника, који више нису били спремни да трпе понашање кнеза Милоша и његових најближих сарадника. Кнез Милош Обреновић је упорно избегавао да организује Србе, што је по Хатишерифу из 1830. године морао да учини. Упркос томе што је ослободио сељаке феудалних односа, кнез Милош је ипак задржао поједине феудалне обавезе. Пре израде нацрта устава, кнез је поставио пет министара. За министра правде и просвете поставило је Лазара Теодоровића, за министра унутрашњих послова Ђорђа Протића, за министра финансија Коцу Марковића, за министра војске Тому Вучића и за министра иностраних послова Димитрија Давидовића.

Опозиција је постигла тајни договор који је подразумевао постављање захтева кнезу Милошу, као и насилно понашање у случају да он одбије њихове захтеве. Било је више различитих предлога, међу којима је прихваћен предлог Милете Радојковића, по коме је буна и добила име- Милетина буна, чији је главни циљ био ограничење власти кнеза, укидање кулука, давање народу шуме на употребу и укидање монопола за трговце.

Милетина буна која је избила крајем 1834. године и трајала током јануара 1835. године, само је подстакла кнеза Милоша на обавезу доношења Устава Србије. Почетком 1835. године као израз потребе решавања уставног питања настају два нова уставна нацрта, од којих је један касније Сретењски устав. Народна скупштина састала се у Крагујевцу 14. фебруара 1835. године, на којој је присуствовало 4.000 посланика и око 10.000 грађана. Заседање Скупштине трајало је три дана на кнежевој ливади.⁵ Српска штампарија у Крагујевцу одштампала је текст устава и поделила га окупљеном становништву. Сачињен текст устава био је по угледу на модерне уставе Швајцарске и Белгије, који је усвојен 14 фебруара 1835. године.

Доношење Сретењског устава састојало се из две радње: из обреда у цркви и из читања „Устава“ на Милошевој ливади код цркве. Међу првим потписницима устава био је кнез Милош Обреновић, кога је због тога што је био неписмен, потписао млађи брат Јеврем. Други потписник био је сам Јеврем, а трећи најстарији брат Јован. Остали

⁴ Др. Слободанка Стојић, *Устав Кнежевине Србије из 1835. године*, Правни факултет у Београд

⁵ Младен Тишма, *Правни транспланти и први српски устав из 1835. године*, Правни факултет у Београду

потписници наведени су од редног броја три и то под 3) Депутати Народни своју окружја у име својих окружја, 4) Капетани окружни, 5) Председатељи Судова окружни, 6) Членови државнога Совјета и закључујући са Председатељем и главним Секретаром државнога Совјета, 7) По два свештеника и духовника Србска по окружјима, 8) Господа Архијереи, закључујући с Г. Митрополитом.⁶

Доношење Устава почело је црквеним обредом, где су за време службе читана „предуготовитељна јектенија к благодаренију Свевишњему Творцу“.⁷ Уз Устав посебно место добила је застава и на њој грб. Барјак је стајао све време службе и држан од стране официра Јефрема Гајића. После службе у цркви кренула је уставотворна поворка ка кнежевој ливади. Устав је прочитао Митрополит, где је по завршетку читања сав народ у глас повикао „Господару! Бог да Те поживи!“.⁸

Сретењска скупштина окупила се у понедељак 14. фебруара 1835. године. Циљ овог састанка био је да се кнезу Милошу укаже почаст, како за његове заслуге за добијање аутономије, тако и за даривање Устава. Секретар Државног савета прочитао је гласно „Благодарствено писмо Народне скупштине“, што је кнез Милош пажљиво слушао и заплакао од радости слушајући најсрдачније речи.

4. ТВОРАЦ И САДРЖИНА СРЕТЕЊСКОГ УСТАВА

1) Творцем Сретењског устава сматра се Димитрије Давидовић, један од најобразованијих Срба, дипломата, новинар и кнежев лекар. Поред издавања српских новина његово највеће признање је Сретењски устав. Димитрије је рођен 23.11.1789. године у Земуну, од оца Гаврила Георгијевића и мајке Марије. Димитријев деда звао се Давид Георгијевић и био је један од познатих наставника Латинске школе у Сремским Карловцима. Првобитно презиме које је Димитрије носио је Георгијевић, да би касније на почетку новинарске каријере узео презиме Давидовић- по деди Давиду Георгијевићу. После српске основне школе, слушао је наставу на немачком језику од 1801. године, након чега је

⁶ Миодраг Мићковић, *Усклађивање правног система Србије са стандардима ЕУ*, књига, Правни факултет у Крагујевцу 2019

⁷ Исто

⁸ Исто

уписао гимназију у Сремским Карловцима, из које је касније избачен због пасквиле⁹ коју је испевао на рачун митрополита Стевана Стратимировића и професора Гаврила Хранислава. Прву годину филозофије завршио је у Кежмароку, а другу у Пешти 1809. године. После друге године филозофије, уписао је медицинску школу у Пешти, те је трећи разред лекарске школе завршио са навршене 22 године, тачније 1812. године. Одмах после одслушаног првог семестра Димитрије се разочарао у студије медицине, које никада није завршио.¹⁰

Окренуо се новинарству те је 1819. године купио штампарију, али је добио ограничено штампарско право и кренуо са објављивањем књига на источним језицима. Лист „Новине Сербске“ био је намењен културном и политичком уздицању српског народа. Његов рад је био под великим утицајем Француске револуције. Подржао је Вука Караџића што је одушевило Јернеја Копитара, те је уз његову помоћ добио сагласност цара Франца. Први број изашао је из штампе 23.08.1813. године под називом „Новине сербске из царствујушћег града Вијене“. Од 1816. године новине су штампане под називом „Новине сербске“. У период од 1817. године до 1822. године новине су штампане два пута недељно.¹¹

Оженио се 1817. године у Пешти, Савком Диомандином, која је после рођења сина Светозара 1818. године преминула. Други пут се оженио Јеленом Фаратин и са њом имао троје деце.

Вратио се у Србију 1821. године и до 1829. године био секретар кнежеве канцеларије, од 1829. до 1833. године био је задужен за преговоре са Турцима. Успео је да добије султанов Хатишериф о наслеђу кнежевском. Изабран је за министра унутрашњих послова и просвете и 1835. године израдио Сретењски устав. Као уредник „Новине сербске“ добио је укор од кнеза, што је врло тешко поднео, те се разболео. Смењен је са места уредника, због неприкладних чланака на штету Русије, одбијена му је оставка, те је остао да буде саветник кнежевом брату Јеврему. По укидању устава пао је у немилост кнеза Милоша Обреновића и до краја живота остао у сиромаштву.¹²

⁹ Јавне увреде или клевете упућене путемписа, подругљив спис на рачун другог

¹⁰ Радош Љушић, *Оријентални новинар-европски политиар- Димитрије Давидовић (1789-1838)*, Београд 2006,17

¹¹ А. Гавриловић, *Из живота Димитрија Давидовића по архивским подацима*

¹² Небојша Озимић, *Димитрије Давидовић лик и дело*, Зборник народног музеја Ниш, 2016

Након две године од пензионисања, умро је 06.04.1838. године и сахрањен је у Смедереву.

2) Сртењски устав се састојао од 142 члана, односно четрнаест глава.

Глава прва. Достоинство и простор Србије.

Глава друга. Боја и грб Србије.

Глава трећа. Власти србске.

Глава четврта. О законодавству и о начину, како га ваља водити вообште.

Глава пета. О Књазу сербском.

Глава шеста. О државном Совјету.

Глава седма. Власт судејска.

Глава осма. О народној скупштини.

Глава девета. О цркви.

Глава десета. О финансији (азандарству).

Глава једанаеста. Обштенародна права Србина.

Глава дванаеста. Права чиновника.

Глава тринаеста. Промјене и додатци к уставу Књажевства Србије.

Глава четрнаеста. Закљученије.¹³

На основу ове поделе, јасно се може закључити да је ова подела уставних целина свеобухватна и да њен саставни део чине најважнија питања једног државног уређења. Најзначајнија је подела власти на законодавну, извршну и судску која је извршена по угледу на модерне уставе, као и уређење пореза у држави. Док је највећи проблем великим силама представљала једанаеста глава овог устава која се односила на људска права и слободе, која су први пут била регулисана на овакав начин. Како би спречиле примену одреди оваквог устава, велике силе су врло брзо деловале и инсистирале на његово укидање, јер су виделе у ком правцу је водила оваква политика кнеза Милоша Обреновића.

¹³ Текст Устава Кнежевине Србије из 1835. године

5. РАЗЛОЗИ УКИДАЊА СРЕТЕЊСКОГ УСТАВА

Сретењски Устав је суспендован након 55 дана од његовог доношења. Доношење овог устав није било у супротности са одредбама Хатишерифа из 1830. године. Међутим, устав у члану 1. наводи да је Србија „*јединствено и независно књажевство признато од стране Султана Махмуда II и императора Николаја I*“. На овај начин се истиче унутрашња независност призната од стране два цара, а запостављен је вазални положај Србије. Хатишериф из 1830. године дозволио је постојање Савета, али је он у уставу означен као Државни савет што још више истиче државност Србије.¹⁴ Србија је свој први прави Устав добила пре великих сила- Русије, Турске и Аустрије. У том периоду су уставе имале Белгија, Шпанија, Холандија, Шведска, Норвешка. Његова либералност била је превелика за период у коме је донет, те је из наведеног разлога био кратког даха и убрзо је укинут.

Кнез је бранио текст Устава, иако му није у целости одговарао и интерес државе стављао изнад свог личног интереса. Кнез је 17-ог марта разрешио све ministre и устав је већ био укинут.

Русија, Турска и Аустрија нису биле у сагласности са идејама које је предвиђао овај устав. Највећи проблем представљале су идеје које је носио Сретењски устав, а које су биле неспојиве са начелима на којима су почивала ова царства. Против устава је нарочито била Русија. Бутењев, руски посланик у Цариграду прогласио је устав за „француско-швајцарску конституцију“.¹⁵ Русија је послала барона Рикмана како би кнезу Милошу предочио нужност укидања устава.

Кнез Милош је желео да устав прикаже у најбољем светлу те је отпутовао у Цариград, међутим Порта није била добро обавештена о дешавањима у Србији.

С једне стране Сретењски устав није могао да се посматра као такав, јер је Србија била Турски вазал под руским покровитељством те није могла да има уставотворну власт, док с друге стране постоје мишљења да Сретењски устав представља својеврсну српску декларацију независности.

Његов значај можда најбоље показује чињеница да је овај устав био суспендован управо због главе „Општенародна права Србина“. Ова глава осим што гарантује људска

¹⁴ *Часопис Хуманитас*, Стручни часопис студената Правног факултета у Нишу, 2023

¹⁵ Исто

права свим људима без разлике, гарантује и посебна права само за грађане Србије. Многа царства попут турског, руског и аустријског нису имала сличан концепт људских права, те из наведених разлога и не изненађује њихово инсистирање на суспензију Сретењског устава. Колико је Сретењски устав био напредан у погледу људских права и слобода показује и то да Турски устав из 1838. године, који је донет уместо суспендованог Сретењског устава, није имао на овај начин, регулисану материју људских права и слобода.¹⁶ Први пут се успоставља право на једнакост, право на личну слободу, право на habeas corpus- по коме нико не може бити притворен дуже од три дана, затим једнака доступност послова сваком грађанину, неповредивост личности и приватности, неприкосновеност својине, ослобођење од кулука и право на жалбу. Сва стечена права спадала су у групу личних права, док се о политичким правима није говорило.

6. УСТАВНО ПИТАЊЕ У СРБИЈИ У ПЕРИОДУ ОД 1835. ГОДИНЕ ДО 1837. ГОДИНЕ

Кнез Милош је након укидања Сретењског устава већ имао спремљена два нова устава. Први уставни нацрт саставио је Стефан Радичевић, а други посебна комисија који су чинили Аврам Петронијевић, Алекса Симић, Јаков Живановић и Стефан Радичевић. Кнез је на Ђурђевдан окупио у Пожаревцу најистакнутије политичаре и Савет, те је саставио нацрт устава. Тај нацрт понео је Тодор Хебрез у Цариград. Убрзо након његовог одласка у Цариград, стигло је писмо о царевом незадовољству избијања буне и доношењу новог устава. Цар је изјавио да ће послати Рикмана да „уразуми“ Србе и помогне им у успостављању законитог поретка у земљи. Кнежев нацрт устава имао је разлике у односу на Сретењски устав, нарочито по питању уређења врховне власти, али имао је и потпуно истих поглавља. У кнежевим рукама је вила сва власт, док је део грађанских права у потпуности остао исти.

Током своје мисије барон Рикман је истицао да устав није потребан Србији. Међутим, ипак је примио нацрт устава који је на брзину израђен од стране комисије у Србији. Тако Србија 1835. године није добила устав. Маја месеца следеће године стигао је

¹⁶ *Часопис Хуманитас*, Стручни часопис студената Правног факултета у Нишу, 2023

одговор да је цар одбацио Хебрезов уставни нацрт. Главни разлог је био тај што је нацрт правише подсећао на Сретењски устав и према мишљењу Русије превише напредан за Србију.

Енглеска се 1837. године умешала у уставну проблематику, што је изазвала непријатељство са Русијом. Из Петрограда је послат Долгоруки да испита стање у Србији, по чијим је инструкцијама кнез издао законе од уставног значаја у виду указа. У уставну проблематику се умешао и Савет који је отворено стао на страну опозиције.

Порта је 1837. године преузела улогу у доношењу новог устава. У Цариград је отишла комисија састављена од Аврама Петронијевића и Јакова Живановића, кнежевог секретара, док им је кнез Милош придодео и Јованчу Спасића који је добро познавао језике. Порта је израдила три нацрта устава, док је коначан нацрт урађен на основу компромиса, али истим кнез није био задовољан. Када су се депутати вратили из Цариграда марта 1838. године, Слободан Јовановић је изнео мишљење да је устав из 1838. године дело Аврама Петронијевића, док је Јован Живановић још у Цариграду написао оставку и по повратку у Србију исту предао кнезу Милошу. Аврам Петронијевић је у тајним договорима са руским послаником и портиним чиновницима издејствовао да се у устав унесу идеје опозиције о ограничењу кнежеве власти. Издавањем Турског устава у виду четвртог Хатишерифа решено је уставно питање у Србији.

7. ДОНОШЕЊЕ УСТАВА КНЕЖЕВИНЕ СРБИЈЕ ИЗ 1838. ГОДИНЕ

Други српски устав написан је у Цариграду, донет је у децембру 1838. године у форми наредбе турског султана – Хатишерифа и познат је као Турски устав или Четврти Хатишериф, после вишемесечних преговора српске депутације са Портом уз учешће великих сила, нарочито Русије. Назив „Турски устав“ је наводно први употребио кнез Милош Обреновић са циљем да му оспори углед. Кнез је сматрао да устав онемогућава остваривање основних националних интереса, своје неслагање изразио је својом абдикацијом, а своје политичке активности усмерио је ка промени устава.¹⁷ Практично

¹⁷ Миодраг Радојевић, *Устав Кнежевине Србије од 1838 године*, Институт за политичке студије, Београд

Турски устав је био први устав који ће бити примењиван и на темељу кога ће Србија израсти у државу у правом смислу те речи.

Турски устав се формално примењивао до 1869-те године, али многе његове одредбе су стављене ван снаге. Турски устав је био устав са најдужим важењем у развоју српске уставности, док је према обиму текста то најкраћи српски устав. За разлику од Сретењског устава који је рађен према европским принципима, Устав из 1838. године написан је под надзором Русије и према потребама и политичким циљевима заинтересованих страна. Његов основни циљ био је ограничење власти кнеза Милоша.¹⁸

1. Слика насловне стране Хатишерифа из 1838. године, Википедија

Према мишљењу многих, Хатишериф из 1838. године нема карактер устава, јер њега није донела Србија као суверена држава, већ је Србија у то време имала статус зависне трибутарне кнежевине. У његовом доношењу учествовале су стране силе, а устав је написан на арапском језику па је тек касније преведен на српски језик, што је отежало његово разумевање.¹⁹

¹⁸ Сара Митић, *Држава и црква у Србији у време важења устава из 1838. године*, Црквене студије, Ниш, 293-303;

¹⁹ Исто

8. САДРЖИНА ТУСКОГ УСТАВА

УСТАВ КЊАЖЕСТВА СЕРБИЈЕ.

СУЛТАНСКИ ХАТИШЕРИФ,

истекши около половине Шевала 1254 (од 10/22 до 12/24 Декемврија 1838) содржавајући Устав, даровани Његоим Височеством житељима Његове **ПРОВИНЦИЈЕ СЕРБИЈЕ.**

Мојему Везиру, ЈУСУФ-МУХЛИС-ПАШИ
(да би он био прослављен!) и

Књазу Народа Сербског МИЛОШУ ОБРЕНОВИЋУ
(да би његов конач био шчастлив!).

По сили преимушчества и свобода, даровани житељима моје **ПРОВИНЦИЈЕ СЕРБИЈЕ** за њину вјерност и њину приврженост, и по содржанију више Царски Хатишерифа, истекши раније и под различнима датумима од моје стране, показалосе нуждним, даровати овој Провинцији једно внутрење Правленије и један национални Устав постојан, особени и преимушчевени, под условијем, да Срби исполњавају точно у будушче дужности, вјерности и покорности, и да плаћају исправно на прописане термине мојој високој Порти данак, ког је плаћање опредјелено и закључено.

1.

Сходно дакле ограническому Уставу, који ја дајем Народу Сербском, достоинство Књаза дано је Твојему лицу и Твојој фамилији за награжденије Твоје вјерности и твоје привржености, и по содржанију Царског берата, који си Ти раније примио.

2.

Внутрење Правленије Земље вовјерено је Твојим вјерним старанијама, и 4,000 кеса прихода годишњег опредјелене су за Твоје собствене трошкове.

3.

Ја Ти налажем у исто време:

а.) наименованије разни Чиновника Провинције;

б.) извршеније уредба закона заведени;

в.) верховно повелителство над војскама гарнизона, нужднима за полицију и за предохраненије доброг поредка и мира Земље од сваког нападенија и сваког нарушенија;

г.) стараније о предопредјеленију и покупленију терета и налога јавни, сирјеч обшченародни;

д.) издавање свима Званичницима и Чиновницима Провинције налога и наставленија уредбени, која би била нужна;

е.) поступак извршенија казни, на које буду осуђени кривци по уредбама, и дајем Ти право, прашчати са изјатијама сходнима, или и умекшавати казни.

4.

Овој моћи Теби повјереној сушчој, Ти ћеш слъедователно имати право совершено, за добро правленије Земље и житеља, ког су дужности на Тебе возложене, избрати, наименовати и поставити три лица, која, постављена под Твојим налозима, сочињаваат' ће централно правленије Провинције, и занимаат'ћесе једно дјелама внутрењима, друго финансијом, и треће руководством спорни дјела Земље.

5.

Ти ћеш Теби устроити једну особену Канцеларију, која ће бити под управленијем Твог Мјестобљуститеља, Представника, кому ћеш Ти наложити, издавати и паспорте и управљати сношенијама, суштествујућима између Срба и Власти инострани.

6.

Образоваат'ћесе и устроити један Совјет, састављен из Старјешина и најважнији између Срба. Число Членова овог Совјета бит'ће 17, између који један бит'ће Предсједатељ.

7.

Онај, који није Србин рођењем, или који не би био примио качество Србина по уредбама; који не би био стигао возраст од 35 година; или који не притјажава добара недвижими, неће моћи сочињавати част Совје-та народног, ни бити считајем у число његови Членова.

8.

Предсједатељ Совјета као и Членови, бит'ће избрани Тобом, под условијем, да они буду совршено познани између њиови сограждана, својом способностију и својим качеством честног човека, да су учинили какве услуге својему отечеству, и заслужили одобреније общче.

9.

После избора Членова и њиног наименованија, и пре њиовог входау дужности, сваки од њи, и сви, почињајући од Тебе, положит'ће заклетву у руке Митрополита, којом се они завјешчавају, не чинити ништа противно интересима народа; дужностима, које су им наложене њиовим званијама; дужностима њиове совјести, ни мојој Царској вољи.

10.

Јединствено дјело Совјета бит'ће; расуждавати о јавним интересима народа, и Теби чинити своје услуге и своје споможеније.

11.

Никаква уредба неће моћи бити примљена, и никакав налог неће моћи бити сабран, без да би он најпре и предходително од Совјета одобрен и примљен био.

12.

Плата Членова Совјета бит'ће опредјелена Тобом са согласијем общчим и начином сходним, и кад њиова совокупленија буду устројена у мјесту централног правленија Књажества, круг њине дјјателности бит'ће ограничен и сведен на предмете сљедујуће:

а,) расуждавати и рјешавати вопросе и точке касателно уредба и закона Земље; Правосудија; данка, и прочи дајанија;

б,) опредјелити плате и награжденија свију Званичника земаљски, као и постављати нова званија, ако би се у том потреба дала почувствовати;

в,) прорачунити трошкове годишње, нуждне за правленије земаљско и расуждавати о средствима најприличнијима и најсходнијима за налагање и купљење дајанија, којима застираће се плаћање приходом расхода;

г,) и на посљедак расуждавати о сочиненију једног закона, који опредјељава число, плату и правило службе воинства гарнизона земаљског, опредјељеног за обдржаније доброг поредка и спокојства.

13.

Овај Совјет имат'ће право, дати устроити пројект са изложенијем побужденија за какав закон, који се њему полезан видио буде, и Теби га представити, ставившим Предсједатељу и Секретару Совјета на њему подписе своје, свагда међу тим под условијем, да тај закон никоим начином не носи дирање у закона права господствованија моје високе Порте, која је Господар Земље.

14.

У вопросима, који ће бити разсуждавани у Совјету, примит'ће се рјешеније оно, које буде имало за себе вишество гласова.

15.

Совјет имат'ће право, захтјевати сваке године у Марту и Априлију от три предпоменута Попечитеља извод њиови дјела за теченије године, и прегледати њиове рачуне.

16.

Ова три висока Сановника, Попечитељи Внутрењи Дјела, Финанције и Правосудија, као и Попечитељ Твоје Канцеларије, за време, докле исполњавају своје дужности, засједават'ће у Совјету, положивши најпре заклетву.

17.

Они 17 Членова Совјета неће моћи бити збачени без узрока, докле не би било доказано код моје високе Порте, да су се они учинили повини због каквог преступленија, или због нарушенија закона и уредба земаљски.

18.

Бит'ће избран и наименован између Сербга један Капу-Ћехаја, који има пребивати постојано при мојој високој Порти, и отправљати дјела Народа Сербског сходно мојим намјеренијама Царским, и уредбама и свободама националним Србије.

19.

Дјела Полиције, Карантина, издавање налога Књажески властима Окружија Земаљски, управленије заведенија общеполезни и пошта; содржаније велики друмова; и извршеније уредба касателно воинства гарнизона земаљског, све ово принадлежат'ће Сановнику, опредјеленому за дјела внутрења.

20.

Онај, што му је наложено управленије Финанције, имат'ће прегледати рачуне; гледати, да процвјета трговина; чувати и управљати приходе обшченародње, који число бит'ће опредјељено законима Земље; старатисе, да се ставе у извршеније закони устројени у призрјенију трговине и дјела финансијални; плаћати расходе земаљске по рачунима, сочињенима од прочи Сановника; он ће се старати, да се сочини списак добара јавни и приватни, као и добара недвижими како земаљски тако и правитељствени, и о обдјеланију руда и шума, као и о прочима дјелама, која се односе к његовој Канцеларији.

21.

Попечитељ опредјелени за руководство Правосудија, имајући у својима својствама и Министерство обшченароднога воспитанија и распрострањеније наука, има набљудавати, да ли су пресуде, које су учињене, извршене или нису; примати и рјешавати жалбе, које би подане биле против Судија; увјераватисе о квалитетама они, који су опредјелени, исполњавати правду; и дати себи представити од њи свака три мјесеца списак свију процеса, који ће бити били суждени у теченију овога времена; старати се о стању и опредјеленију апсова, и уводити ји у боље стање.

22.

Он ће се занимати такође са изображенијем обшченародни права, устројеније нови Школа, и с ободренијем обученија нуждни вјекства. Он ће имати надзираније над болницама и прочима обшчеполезнима заведенијама, и ставит'ће се у преписку са управитељима церковнима, за устроити све, што се тиче Закона, Богослуженија и Цркве.

23.

Лице страно, које није рођен Србин, или које не би национално примило било квалитета Србина, не може занимати ни једно од гореописана три мјеста.

24.

Ова три Попечитеља бит'ће независими један од другог у упражненију њини взаимни дужности, без да један буде подчињен другому, и они ће имати сваки своју Канцеларију одјелену.

25.

Одјеленије сваког од њи бит'ће раздјелено на више бироа и сјеченија, и свако званично писмо, проистичуће од сваког из њи по дјелу државному, морат'ће бити снабдјевено њиним

надлежним подписом; и сверху тога никакво дјело, које би се тицало бироа њине взаимне зависимости, неће моћи получити свог извршенија, без да је предходително противоподписано чрез Началника бироа; и тако исто никакав налог, никакво дјело неће моћи получити извршенија, без да је најпре уведено и урегистрирано у књиге тог истог бироа, чијег су происхожденија.

26.

Три Попечитеља имат'ће у Марту и Априлију сваке године чинити извод свијудјела, која су вођена у њинима собственима Канцеларијама, и у онима, које су њима подчињене, са једним изложенијем доказателним, и представити га, снабдјевена њинима печатима и њинима подписима, као и подписом Началника сјеченија, на испит Совјета Провинције.

27.

Моја нарочна воља јест, да житељи Србије поданици моје високе Порте, буду зашчишчени у њинима добрама, њиним лицама, њивој чести и њиовом достоинству, и ова иста воља Царска противна је тому, да какво лице, буди које, без суда буде лишено своји права грађански, или да буде изложено каквому гоненију или казненју каковом му драго, и за то је суждено за сходно законима обшчествени потреба, и началама правде, устројити у Земљи више родова Судова, за казнити кривце, или за дати правицу свакому лицу јавному или приватному, сходно уредбама, имајући призрјеније на право и оправданије, или на против на погрјешке и повиност сваког предварително Судом једним доказане.

28.

Сљедователно никакав Србин неће моћи бити причастан новчаној, или и каквој другој казни тјелесној или глоби, т. ј. одкупленију каштиге, пре него што сходно гласу Закона он не буде суђен и осуђен пред Судом каквим. Ови Судови имат'ће, сходно Закону, испитивати дјела спорна и парница трговачки, и испитивати и судити рјешително кривице и преступленија, но ни у каквом случају неће се моћи налагати ил и изрицати казна конфискације добара.

29.

Дјеца и сродници кривца неће бити отвјетни за кривицу њиови родитеља, нити казњени за њи.

30.

Три Суда установљена су у Србији за испуњеније Правосудија. Први бит'ће устројен у Селама, састављен из Старјешина мјестни, и назван „Суд Примирителни“. Други бит'ће Суд првог степена, намјештен у сваком од 17 Округија, из који се состоји Србија. Трећи бит'ће Апелациони у главном мјесту Правитељства.

31.

Суд Примирителни сваког Села састављат'ће се из једног Предсједатеља и два Члена, избрани од житеља мјестни, и ниједан од ови Судова Селски неће моћи судити један предмет већи од 100 гроша. Они такође неће моћи извршавати казни, које би превасходиле затвор од 3 дана и 10 удараца штапова.

32.

Парнице у њима испитиват'ће се и судити само изводно и устмено. Само пресуде остала два Суда чинит'ће се писмено. Суд Селски морат'ће шиљати к Суду Округија, ког он сочињава част, један процес, већи од 100 гроша, и суђење каквог преступленија, које заслужује казн већу од 10 удараца штапова, и тужитеља и бранећег се.

33.

Суд Округија, који је дужан судити парнице у првом степену, бит'ће састављен из једног Пресједатеља, три Члена и довољног числа Писара.

34.

За Предсједатеље и Членове Суда првог степена, они, који не буду стигли возраст од 30 година, не имају права наименовани бити.

35.

Овај Суд имат'ће право испитивати и судити како парнице спорне, тако и кривице, преступленија, и парнице трговачке.

36.

Дат'ће се термин од 8 дана свакому лицу, које изгубивши своју парницу на Суду првог степена свог Округја, захтјело би имати приступ к Суду Апелационому, и ако за теченије 8 дана речено суђено лице не поспјеши апелирати на Суд Апелацијони, пресуда Суда Округног бит'ће снажна и извршителна.

37.

Суд Апелациони занима'ће се искључително само прегледањем и судењем предмета и парница, које буду већ суђене биле у Суду првог степена, и како Предсједатељ Суда

Алелационог, тако и 4 Члена, који су њему придани, требају совершенно да буду стари 35 година.

38.

Членови Судава Србски морају бити рођени Срби, или прирођени сходно уредбама.

39.

Касателно парница, које се преносе од једног Суда к другому, Предсједатељ сваког Суда дужан је дати у руке тужитеља и одбранитеља извод суђења, снабдјевен његовим подписом и његовим печатом.

40.

Членови Судава Примирителни Селски не могу бити Членови остала два Суда.

41.

Кад један од Членова ова два Суда умре, избрат'ће се за његовог прејемника најстарији возрастом и службом између људи Закона, који буду већ испуњавали дужности у Судовима.

42.

Никакав Член Суда не може бити сбачен под предположенијем, да је он изступио из своји дужности, пре него што ствар буде доказана у Правосудију по уредбама.

43.

Кад Чиновници, имајући чин војени или грађански, или Свјашченици, по торжественем доказанију њине кривице у сљедствију једне законе пресуде, буду осуђени, да се казне, како се овим лицама не могу дати казни тјелесне, они ће се казнити или строгим укором, или ставленијем под затвор, или сверженијем, или на конач заточенијем.

44.

Никакав Чиновник Књажества, грађански или војени, виши или нижи, не може мешатисе у дјела предпоменута три Суда, но они само могу бити позвани за извршеније њини пресуда.

45.

Будући да је трговина у Србији свободна: то сваки Србин може ју упражњавати свободно, и неће се никад дозволити и најмање ограниченије ове свободе, само ако Књаз у согласију са Совјетом Земаљским времено ограниченије ког предмета трговине не нађе необходимим.

46.

Сваки Србин, саображавајући се законима Државе, јест совршени Господар, продати своја собствена добра и собственности; располагати с њима по вољи, и остављати ји завјешчанијем (тестаментом).

47.

Он не може бити лишен овог права, развје законом пресудом једног од устројени Судова Земаљски.

48.

Сваки Србин, који уз'има какву парницу, дужан је обратити се к Суду Округија, у ком обитава, и он не може бити позван кромје пред Суд Округија, у ком он има своје пребивалишче.

49.

Свака работа (кулук) укинута је у Србији, и неће се моћи налагати работа никаквому Србину.

50.

Трошкови, које причињава содржаније и урежденије мостова и путова, бит'ће расположени на обшчества Села, која су у околини.

51.

Тако исто, као што је Правленије централно Књажества дужно имати управленије и стараније о великим думовима, куда пролазе поште, о мостовима, и о прочима обшчеплезним зданијама: то и приватни дужни су знати, да је и њина ревност, и вниманије у тому необходимима.

52.

Ти ћеш опредјелити у согласију са Совјетом и справедливо наплату дневну сиромасима људима, који се занимају овима пословима, као што ћеш Ти разумјети се са Совјетом и о опредјеленију годишње постојане плате свима онима, који су намјештени по разним службама Књажества земаљског.

53.

Сваки Чиновник, који захте законим узроком изступити из службе, служивши неколико година, може то учинити: њему ће се опредјелити по изступленију његовом сходна пенсија, коју он буде заслужио.

54.

Свако Званије, било грађанско, било војено, било судејско, вручават'ће се у Србији Указом Књаза, под условијем, да сваки Чиновник почне с почетка од нижи степена, и буде постепено и после надлежног опита намјештен на степене више.

55.

Људи од закона, имајући званија Судајска, неће моћи нигда променути службу, ни получити мјеста другкуда, кромје у Судовима, и бит'ће дужни занимати се искључително у свом усавршенствованију у части Судајској.

56.

Никакав Чиновник, ни граждански, ни војени, не може, ни само привремено, намјештен бити у Судовима.

57.

Будући да су Срби, платежни поданици високе Порте, Христијани Закона Греческог, иначе названог Церква Восточна, Ја сам даровао народу Србском пуно свободу, упражњавати обичне церемоније закона њиовог, и избрати између себе са Твојим содејствијем и Твојим надзиранијем њиове Митрополите и њиове Епископе, под условијем да они по духовному чиноположенију буду подчињени духовној власти Патријарха, сједећег у Константинопољу, који се сматра као Началник овог Закона и Синода. И као што је сходно преимуществима и свободама, дарованима издревле Христијанима, житељима Царства Отоманског од завладјенија, да Началници Свјашченства совершеним образом управљају дјелама Закона и Цркве, (у колико то не би дирало у дјела политическа), равно, као што су опредјелена награжденија од стране Народа њиним Митрополитима, њиним Епископима, њиним Игуменима и њиним Свјашченицима, побожним заведенијама, принадлежећим Цркви: тако исти пропис бит'ће набљудаван у призренију содржанија и достоинства Митрополита и Епископа, који се налазе у Србији.

58.

Опредјелит'ће се у Србији мјеста за совокупленије особеног Совјета Митрополита и Епископа, за учреждавати дјела закона; дјела Митрополита, Епископа и Свјашченика; и дјела, касајућасе Цркви Земаљски.

59.

Као што су Спахилуци, Тимари и Зијамети у Србији укинати, тако се овај стари обичај неће никад наново тамо уводити моћи.

60.

Сваки Србин, велики и мали, подлогање плаћањуданка и дајанија. Срби Чиновници, постављени по службама Земаљским, плаћат'ће њиову припадајућу част по соразмјерију добара и земаља, које притјажавају; Духовенство само бит'ће изјато од данка.

61.

Будући је Србија састављена из 17 Округија, и свако Округије содржава по неколико Срезава, који су опет састављени из више Села и Обшчества: то ће сваки Началник Округија имати по једног Помоћника, једног Писара, једног Казначеја и проча лица, која би била нужна.

62.

Началници Округија занимаћће се извршенијем налога, који ће им долазити од стране централног Правленија Књажества, тицајући се свију дјела внутрењег Правленија, односећи се к њиовим дужностима; они ће се ограничавати у налагању и опредјеленију дајанија списцима, које ће они получавати од управленија Финанције, и они неће се мјешати у распре, које у њиним Округијама може произвести плаћање налога, но они ће се задовољити посланијем проистекши распра и парница к Суду Округному, задржавајући себи само извршеније пресуде Судајске.

63.

Началник Среза употребит'ће стараније своје, да би предохранити добра и земље Села од сваког нападенија, и да би зашчишчавати народ од злехотника, скитница и разврашчени.

64.

Он је дужан прегледати паспорте свију лица која долазе у његов Срез, или која из њега излазе.

65.

Он не може држати у затвору никога дуже од 24 сата, но он ће шиљати к Суду Округному распре и парнице, које би се могле породити у његовом Срезу, и обратиће се к Началнику Полиције Округне, ако ова дјела у Полицију спадају. Сврху тога он је дужан надзиравати над Судовима Примирителнима Села, и чувати се добро, да се не мјеша у дјела Церкви и Школа Селски, и да не дирне у приходе и земље, које зависе од други побожни заведенија. За добра земље и собственности, определене Церквама, варошицама, житељима и общеполезним заведенијама, као и за добра, принадлежећа приватним као собственост,

даће се сваком поособ доказатељства (документи, то јест Тапије) потврђавајуће право притјажанија, и које ће бити уписане у Канцеларијама земаљским.

66.

Никакав Србин вообчте и без изјатија не може бити гоњен ни узнемираван, ни тајно, ни јавно, пре него што буде позван и осуђен пред Судовима.

Устроившеј и утврдившеј мојеј вољи Императорској Уставе горе поменуте, сочињен је нарочно овај Императорски Ферман, да Ти се сообшчи, и послан Ти је, украшен мојим сјајним Хатом Царским.

Ја Ти налажем дакле, бдити како у внурености тако и у вњешности над безбједностију те Провинције Царске, над којом повелитељство дао сам Теби и Твојој фамилији само подтим нарочним условијем, да слушаш и подчињаваш се налозима, истичућим од Моје стране; употребљавати силе Твоје за избрати средства ко осигурању њеног благоденствија, као и спокојствија и мира њени житеља; Ја Ти налажем к тому, да уважаваш стање, чест, чин и службе сваког; да бдиш најпаче о том, да точке и условија уставна горе изложена буду извршивана у цјелости и за свагда, полагајући тако сву ревност Твоју, да прибавиш Мојој личности молитве и благослове свију класа житеља земаљски, и да потврдиш и оправдаш тим образом повјереније и благоволеније Царско к Теби. - Ја налажем равним начином свима Србима вообшче, да се подчињавају свима налозима Књаза, соображавајућима се Уставима и заведенијама земаљским, и да се соображавају старателно пристојностима нуждним. - Ја налажем, да овај Царски Хатишериф буде обнародован, да народ о њему свједјеније получи, да сваки, пронзнут више и више признателностију, за ова дарованија и благодјјенија дарована свима равно Мојом шчедротом Царском, влада се у сваком обстојателству тако, да заслужи моје одобреније, и да точке предстојећег Устава буду извршиване од слова до слова и за свагда, без да би се могло ни у какво време њима противошествовати.²⁰

Турски устав нема никакву унутрашњу поделу и краћи је од других српских устава. Садржао је свега 66 чланова који су се ређали један за другим, без икакве поделе по целинама. По садржини то је органски устав. Устав је написан ијекавицом, на архаичном

²⁰ Изворни текст Устава из 1838. године

језику, са пуно старословенских речи. У материјалном смислу у овом уставу након краће преамбуле и уводних одредби следе прописи којим се регулише положај кнеза и Савета (чл.4-27), организација правосуђа (чл.28-42) и права грађана (чл. 43–57).²¹

Турски устав се у литератури назива уставом, али је у суштини султанов Хатишериф којим су највећим делом прописана права и обавезе органа власти. Државни савет је постао најважнији орган државне власти са отвореном могућношћу да такав положај буде још бољи. Кнезу Милошу Обреновићу се потврђује кнежевско достојанство са наследном функцијом, гарантује му се врховно војно заповедништво, представљање земље у иностранству, именовање званичника и чиновника, прикупљање дажбина.²² Кнез Милош није могао да се помири са чињеницом да не може да влада апсолутистички, већ је имао Савет који га је сада ограничавао, те се ово сматрало крајем његове прве владавине. Кнез је пре свега био носилац извршне власти и постављао је саветнике и чиновнике, старао се о спровођењу закона, а у судској власти је имао право на помиловања и ублажавање казни. Државни Савет је имао законодавну власт, а судови судску власт.

Кнез је имао право да бира председника и 16 чланова Савета, али их није могао сменити све док се пред Портом не би доказа њихова кривица. Уставом су била предвиђена четири министра (попечитеља), од којих су три на челу ресора унутрашњих послова, финансија и правосуђа, а четврти кнежев представник био је министар иностраних послова. Попечитељи нису сачињавали владу. Прописано је да су били независни приликом обављања своје функције, да нису били потчињени једни другом и сваки од њих је имао своју канцеларију. Под именом попечитељи они су постојали до 1862. године.

Кнез је постављао чиновнике својим указом, који су могли напредовати у више звање. Чиновници су стекли право на одговарајућу пензију.

Уставом је даље извршена територијална подела земље на 17 округа, окрузи на срезове, а срезови на села и општине. На челу округа је окружни начелник, који је имао једног помоћника, писара, једног казначеја²³ и друге људе који су му помагали у вршењу полицијских и контролних надлежности.

²¹ Текст Устава Кнежевине Србије из 1838. године

²² Др. Слободанка Стојић, *Два устава Србије из 1838. године и 1888. године*, Правни факултет у Београду

²³ Казначеј је у српској кнежевини означавао благајника, чији је задатак био убирање владаревих прихода

8.1 Судови

Устав из 1838. године је преузео из претходног потпуно одвајање судске од осталих грана власти и обавезну тростепеност судских инстанци. Уставна решења из 1838. године су адекватна основа за даљи развој судске власти. У складу са прокламованом уставношћу и законитошћу, у уставу су се нашле и одредбе о судској организацији, независности, о стварној и месној надлежности судова, о њеној одвојености од војних и других цивилних власти, као и о самом судском поступку. Сваки суд требало је да има суднице, затвор, крст, Јеванђеље, прописе о суду и уставу. Председник и чланови су морали да буду поштени, часни, савесни, непристрасни и неподмитљиви и „од саме природе бистри, благо разумни и проницатељни људи, кои ће иако нису прилике имали учити се, кадри бити оно што је пред Богом и пред људима право, здравим разумом својим постигнути, и у свако случају оно што за право нађу, без свакога атара или мира решити и пресудити“.²⁴

Судску власт вршили су сеоски судови (примиритељни судови), који се састоје од председника и два члана, судили су у парницама до вредности од 100 гроша. Окружне (првостепене) судове чинили су председник, три члана и писар. Судили су у првом степену за веће грађанске парнице, кривична дела и трговачке спорове. Поред ових постајали су и апелациони судови (другостепена инстанца) и врховни суд који је постао Касациони 1856. године. Судије окружних судова и Апелационих судова уживале су сталност и могли су изгубити судијску функцију само за кривицу доказану у спроведеном поступку.

У Србији је било око 1251 примиритељних судова, окружних колико и округа, а 1840. године је основан Апелациони суд у Крагујевцу, који је наредне године премештен у Београд.

Судство је добило самосталност, што је поспешило и доношење писаних закона. Све је било више прописа о раду судова, од којих је најважнији био Закон о уређењу судова из 1840. године. Године 1844. донет је Грађански законик, као најважнији закон из тог периода. Садржао је елементе српског обичајног права, посебно у вези са наслеђивањем. Свакако најважнија је била одредба о неповредивости приватне имовине.

²⁴ Публикација под називом „Врховни суд Србије 1846-2006. годин, 160 година владавине права“, аутор др. Никола Жутић настао поводом обележавања стотездесетгодишњице постојања највишег суда у Србији, 2006

Врховни суд Србије основан је 09.09.1946. године (по старом календару), на основу Уредбе кнеза Александра Карађорђевића. Формиран је као суд трећег и последњег степена. Судије и председника је постављао кнез, који су морали бити часни људи, непристрасни и способни за вршењем функције. Овај суд је први пут добио касациону надлежност 1855. године и чинили су га председник, осам чланова, два секретара и особље. Одлуке су доношене већином гласова. Реорганизацијом из 1858. године Високославни врховни и касациони суд су преображени у Високославни касациони суд, чиме је изгубио судећу власт и тиме је заживео тростепени судски систем који је предвиђен Уставом из 1838. године. Решавао је грађанске и кривичне спорове, као и спорове око сукоба надлежности између војних, полицијских судова и грађанских судова.²⁵

Може се рећи да је модернизација и јачање судске власти у доба уставобранитеља имало своју подлогу у Турском уставу из 1838. године чије су последице и после много година од доношења, биле веома значајне: одвајање управне од судске власти, стварање позитивног права, слабљење кнежеве апсолутне власти, сређивање финансијске администрације и увођење Главне контроле.

Кнез Михаило није могао мењати Турски устав, који му је ограничавао власт у корист државног савета, па је зато доносио законе супротне уставу, којима је Савету умањивао значај и овлашћења у своју корист. Судство је измицало кнежевој контроли и ауторитету. Судски поступак је у то време формализован, док је за судије тражена стручна спрема.

Коначно 1865. године донет је Закон о устројству судова, према коме су мрежу судова у Србији чинили окружни, апелациони и Касациони суд. Судије је указом постављао кнез.²⁶

²⁵ Подаци о Историјату Врховног касационог суда Србије, садржани на сајту суда www.vrh.sud.rs-istorijat

²⁶ Исто

АЛЕКСАНДЕРЪ КАРАЂОРЂЕВИЊЪ,

КНЯЗЪ СРБСКІЙ,

СА СОГЛАСІЕМЪ СОВѢТА,

Желећи досадъ постоянній начинъ судопроизводства, како у спорнымъ и неспорнымъ, тако и у кривичнымъ предметима, уколико в могуће скратити, а да се ипакъ тиме никоме неправда неучини, нашлismo се побуђенымъ дояко постоянній врховный и Кассационный Судъ у чисто *Кассационный Судъ* преобратити, а слѣдственно томе и *Апелляционне Судове* найвышнимъ у земљи судовима за суђенъ поставити, на према свему томе и нужне *измене* како у *Уставной Окружны Судова*, тако и у *Поступку Судейскомъ*, за грађанске парнице прописаномъ, учинити; на кои конаць

ОПРЕДѢЛИЛИ СМО И ОПРЕДѢЛЯЕМО СЛѢДУЮЩЕ:

I.

УСТРОЕНІЕ КАССАЦИОННОГО СУДА.

§. 1.

Надъ свымъ судовима, како првостепеннымъ тако и апелляционнымъ, постон у Србїи вданъ *Кассационный Судъ*.

I. ОПРЕДѢЛЕНІЕ КАССАЦИОННОГО СУДА.

§. 2.

Главво в опредѣленїе Кассационного Суда старати се: да се прописани у земљи како формални тако и матерїални закони, у спорнымъ и неспорнымъ као и у кривичнымъ предметима, кодъ

2. Уредба Кнеза Александра Карађорђевића о Увођењу Касационог суда

8.2 Савет

Државни Савет је постао најважнији орган државне власти са отвореним могућностима да свој положај још више учврсти. Улога Савета је ојачала јер је он преузео део овлашћења која су припадала Народној скупштини. Савет је имао 17 чланова из 17 округа, који су морали бити српски држављани, старости најмање 35 година, а један од чланова био је председник овог органа. Чланове Савета именовао је кнез Милош, али без могућности да их смењује јер су имали сталну функцију, тако су чланови били заштићени од кнежеве злоупотребе. Савет је делио законодавну власт са кнезом, али је био јачи од кнеза приликом доношења одлука. Надмоћ Савета над кнезом у законодавној надлежности, била је одређена формулацијом: “*Никаква уредба неће моћи бити примљена и никаква*

*налог неће моћи бити сабран, без да би он најпре и предходитељно од Совјета одобрен и примљен био“.*²⁷ Савету је припадала законодавна иницијатива, док је кнез имао апсолутни вето. Савет је утврђивао надлежност попечитеља и вршио надзор над њиховим радом, решавао сукобе надлежности, тумачио уредбе и законе. Законски предлози се израђују у Савету и после формалне потврде кнеза, коју он није могао одрећи, ступају на снагу. Дакле Савет је решавао сукобе закона и уредби, решавао питање данка и других давања, одређивао је плате и награде званичницима и чиновницима, утврђивао је износе прихода и расхода (буџет). По Уставу он је водио надзор над радом министара, могао је захтевати годишње извештаје о њиховом раду и прегледати њихове рачуне.

8.3 Људска права

Турски устав није регулисао људска права као Сретењски устав, већ су одредбе о људским правима биле доста непрецизне и разбацане по целом уставу. По уставу нико није могао бити лишен грађанских права без судске пресуде и укинута је колективна одговорност. Уведена је забрана конфискације и слобода трговине. Прокламована је слобода вероисповести, право слободног располагања имовином, укидање спахилука, тимара и зијамета, гарантована неповредивости имовине и заштите од неоснованог гоњења и узнемиравања. Укинута је казна конфискације имовине и кулука.

У Уставу кнежевине Србије у члану 57. дата је пуна слобода вероисповести, како у погледу богослужења тако и у погледу црквених старешина. Кнез Александар Карађорђевић је 9. септембра 1835. године у сагласности са Саветом прогласио Закон о слободи вероисповести и Закон о забрани преласка из православне вере. Слобода вероисповести је уживала и кривично правну заштиту јер су била предвиђена бројна дела против вере.²⁸

²⁷ Др. Слободанка Стојић, *Два устава Србије из 1838. и 1888. године*, Правни факултет у Београду

²⁸ Мартин Матијашевић, Данило Рончевић, Црквене студије Ниш, *Уставне гаранције верских права и слобода у Кнежевини Србији*, УДК 342.4 (497.11)“1835/1888“

9. ТВОРАЦ УСТАВА- АВРАМ ПЕТРОНИЈЕВИЋ

Аврам Петронијевић Стјекић рођен је 13. септембра 1791. године у Текији, Османско царство. Отац Петроније Стјекић био је из Црне Горе, који се касније доселио у Јагодину, у Србији. Аврам се школовао у Оршави у Румунији, док је вишу школу завршио захваљујући помоћи оршавског трговца. Затим је започео сопствену трговину, па се након неуспеха 1817. године вратио у Србију. Пријавио се код кнеза Милоша који је исплатио његове дугове и нашао му посао. Године 1817. постао је лични секретар Милоша Обреновића јер је знао грчки језик. Петронијевић је био један од најугледнијих и најпоштенијих кнежевих људи. Када је 1831. године одлазио у Русију, добио је од руског цара Орден Св. Владимира IV реда. Са Томом Перишићем стајао је на челу уставобранитеља против кнеза Милоша Обреновића и био један од истакнутих организатора Милетине буне.

3. Аврам Петронијевић, слика Анастаса Јовановића, Википедија

Аврам Петронијевић је био предводник српске депутације у Цариграду, при изради Устава из 1838. године и највише се истицао у њеном раду за ограничавање владареве власти. Као предводник Уставобранитеља дошао је у сукоб са кнезом Михаилом и убрзо био принуђен да напусти земљу. Касније је представљао намесника кнезу Милану који је у то време био болестан и кнезу Михаилу који је тада био малолетан. У току владавине кнеза Александра Карађорђевића био је министар унутрашњих послова и кнежев представник. Оженио се Станом Карамарковић, којом приликом му је кнез Милош био

проводација и кум на венчању.²⁹ Умро је 22. априла 1852. године у Истанбулу, Османско царство.

10. ПОСЛЕДИЦЕ ДОНОШЕЊА ТУРСКОГ УСТАВА

Турским уставом означен је почетак уставобранитељског резима. Овај устав представљао је одраз стварног статуса Србије и унутрашњих прилика, иако је био корак уназад у односу на Сретењски устав. Велики политички потреси и неизвесност утицали су на кнеза да не прихвати овакав начин владавине, па је питање његовог силаска са престола било све извесније. Док с једне стране кнез покушава да издејствује измене устава, уставобранитељи с друге стране у великој мери уводе устав у живот и крећу са његовом детаљном применом. Убрзо је кнез Милош био принуђен да потврди власт Државног Савета, власт окружних начелника и главне дужности сеоских начелника, устројство војске, устројство државне управе и појединих министара. Доношење овог устава Кнез Милош Обреновић је сматрао личним поразом и после неуспешног покушаја побуне абдицирао је и напустио Србију у јуну 1839. године. Турски устав је формално био на снази све од 1869. године. За време друге владавине кнеза Михаила (1860-1868) донети су уставни закони који су ставили ван снаге поједине одредбе овог устава, а настављена је примена донетих уставних закона све до доношења новог устава 1869. године.

Уставом из 1838. уставобранитељи су постигли своје основне циљеве: ограничење власти кнеза Саветом, уређење својински односа, слобода трговине и регулисање чиновничког положаја, поставили су темеље у развоју правосуђа. Решавање питања својински односа захтевало је доношење писаних закона и организовање судова. На писање закона радило се још за време Милошеве владавине, али је тек 1844. године донет Грађански законик, као најзначајније дело уставобранитеља. Саставио га је Јован Хацић и био је четврти у Европи и први модерни грађански законик. Законодавац је извршио бројне измене и избацивање изворног закона, док је неке делове допунио. Најважније новине се односе на прописе о породичној задрузи и искључењу женске деце из наслеђивања, док су само

²⁹ Слободан Јовановић, *Уставобранитељи и њихова влада 1838-1858*, Београд 2005

тестаментом могла бити изједначена са мушком децом. Године 1846. уведен је касациони суд, док је 1853. године донет Закон о грађанском судском поступку.

Друго важно питање уставобранитељског резима било је чиновништво. Чиновник је током Милошеве владавине имао нестабилан положај, ниску плату и могао је бити деградиран. Уставобранитељски резим учврстио је њихове надлежности, напредовање, плату и пензију, док су службу могли изгубити само донетом судском одлуком. Њихова негативна страна биле су бројне злоупотребе.³⁰

Уносећи у устав одредбу о слободи трговине уставобранитељи су хтели задовољити жељу народа. Једно од главних тековина из Устава 1838. године је начело слободе трговине. Трговина пољопривредним производима остала је потпуно слободна, али је створен зеленашки слој услед повећања суме зајма из државне касе на 300 дуката. Године 1843. створена је државна пошта, а прве телефонске линије су почеле 1855. године. Петронијевић је покушао да развије индустрију, те је отворена фабрика стакла у Јагодини, затим прва фабрика пива у Београду. Уставом је омогућено и отварање дућана, што је означило да сељак не само да може куповати робу од кога хоће, него је може и продавати коме жели.

Поред судова значајне институције из овог доба су биле школе. За време владавине кнеза Милоша основане су прве гимназије, 1835. године у Крагујевцу, а 1838. године у Београду. Школе нису биле популарне, па су учитељи били само они који нису могли да нађу други посао. Заинтересованост ђака је такође била мала јер родитељи из удаљених села нису слали децу у школе. Школска обавеза је домаћинима пада тешко јер је одвлачила чланове породице од кућних обавеза, а нарочито онима који су живели у удаљеним селима. Обавезно основно образовање се није уводило све док се нису отвориле школе у већини места. Годинама се број основних школа повећавао, а самим тим и број ђака који су их посећивали. Један од најзначајнији људи за спровођење школске реформе био је књижевник и министар просвете Јован Стерија Поповић. На његовој иницијативи основано је Друштво

³⁰ Овај резим посветио је велику пажњу подизању чиновничког кадра. Чиновници су престали да буду обичне слуге као под Милошевом влашћу, већ су постали независни. Та њихова независност ишла је толико далеко да су чиновници постали непокретни, јер нису могли бити ни по чијој вољи отпуштени. У Србији се по први пут чиновништво организује у посебан ред, добија свој правни статус у односу на државу и постаје угледна социјална установа.

српске словесности као претеча Српске академије науке и уметности. У овом периоду завршена је и Вукова реформа језика и правописа.³¹

Године 1838. године основан је Лицеј, који се по закону сматрао високом школом. Имао је правно и филозофско одељење. У то време за правницима је била највећа потреба, па је Лицеј годишње школовао до 10 свршених ученика. Главни задатак школе био је да створи интелигенцију, која је долазила са стране јер домаће није било. Највише су школовани правници, војници и богослови. Како се постепено повећавао број учених Срба тако је опадао број утицајних аустријски Срба. Незадовољство уставобранитељским режимом се управо јављало код учених Срба, професора и школованих људи.

11. УСТАВОБРАНИТЕЉСКИ РЕЗИМ ОД 1838-1858 ГОДИНЕ

„Уставобранитељима се зове она политичка странка која је издејствовала устав из 1838. године, оборила кнеза Милоша 1839. године, затим кнеза Михаила 1842. године, довела на престо Александра Карађорђевића и под његовим именом влада Србијом се до 1858. године, када је поново успостављена власт династије Обреновића. Утицај уставобранитељског резима осећао се одмах после доношења устава из 1838. године, али је постао неспоран после избора Александра Карађорђевића на престо“.³²

Вођама уставобранитељске странке сматрани су Тома Вучић, Аврам Петронијевић, Стојан и Алекса Симић, Хаџи Милутин Гарашанин и његов син Илија Гарашанин.³³ Име уставобранитеља настало је још за време кнеза Милоша Обреновића, али не као побуна против кнеза, него као одбрана Устава од њега. Заступници уставобранитељског резима нису били реформатори, нити заступници нових идеја, нарочито Вучић који је био добар заступник буна, али није умео владати у редовним приликама. Александар Карађорђевић је исто тако био без политичких идеја и иницијативе, као и Вучић, али са новим нараштајем

³¹ Историјска читанка, Уставобранитељи и владавина кнеза Александра *Карађорђевића 1842-1858*

³² Слободан Јовановић „*Уставобранитељи и њихова влада*“, Београд стр.25, 2005.година

³³ Поред ових главних вођа у редовима истакнутих непријатеља кнеза Милоша било је и других виђенијих људи који су трпели кнежеву самовољу и то: прота Матеја Ненадовић, Јеврем Ненадовић, Лазар Тодоровић, Паун Јанковић, митрополит београдски Петар Јовановић и епископ ужички Нићифор Максимовић, затим чланови Савета и судова, окружних и сеоских начелника.

који је тражио реформе и под притиском тога нараштаја настао је уставобранитељски резим. За време њихове владавине уведен је један бирократски и олигархијски режим и остали су упамћени по максими „*Власт је титор, а народ је путила*“. Уставобранитељи су заступали теорију да обичан народ није довољно образован и није у могућности да управља собом, па зато они морају да науче народ како се влада без њиховог пристанка или против њихове воље. За време уставобранитељског режима извршена је реформа судства и школства и донет је Грађански законик.³⁴ Уставобранитељски резим трајао је од 1842. године до 1858. године, када је окончан Светоандрејском скупштином и повратком на власт кнеза Милоша Обреновића.

Први сукоби између кнеза Милоша и уставобранитеља почели су у време припреме за објаву устава и трајали су све до кнежевог пада са власти. Напушен од својих најближих сарадника и пријатеља, кнез Милош је покушао да се ослободи уставобранитеља и побунио је гарнизонску војску и присталице у народу уз помоћ свог брата Јована Обреновића. Овај догађај је у историји познат као Јованова буна. Тома Вучић Перишић је угушио ову буду и Милошева абдикација се везује за Јованову буну. Притиснут Вучићем и народом, Савет је позвао депутате за Народну скупштину, која је одржана 12. јуна. Кнез је решио да да оставку и то је била прва скупштина на којој кнез није присуствовао. Препустио је власт свом старијем сину Милану, који је већ био тешко болестан од туберкулозе, па је одређено намесништво. За првог намесника Савет је изабрао кнежевог представника и попечитеља иностраних послова Аврама Петронијевића, коме је по уставу припадало право да мења кнеза. За другог намесника постављен је Јеврем Обреновић, брат кнеза Милоша, а за трећег намесника познати демагог, саветник-Тома Вучић Перишић. Милан је упамћен као владар са најкраћим периодом владавине која је трајала свега 26 дана, умро је 8. јула 1839. године. Намесништво је наставило да управља земљом све док Порта није потврдила Милошевог млађег сина за новог кнеза, кнеза Михаила Обреновића. Његова владавина представљала је наставак борбе Обреновића са уставобранитељима за власт. По његовом доласку у Србију, осам месеци касније, у марту 1840. године сазвана је скупштина у Београду на Топчидеру, где је прочитан султанов берат.³⁵ Том приликом се већ видео утицај уставобранитеља на

³⁴ Исто

³⁵ Берат је турски назив за исправу, односно указ којим се неко поставља на службу у државној управи или војсци. У османлијском царству су издавани у име султана, а процедура за њихово издавање била је у

Порту. Успели су да издејствују да Михаило буде проглашен за изборног, а не за наследног кнеза. Посебним султановим актом малолетном Михаилу су за саветнике одређени Тома Вучић и Аврам Петронијевић. Уставобранитељи су успели да издејствују да се престоница врати у Београд и током Михаилове владавине одржане су само две седнице Народне скупштине. Народни депутати захтевали су протеривање уставобранитеља из земље. Мусаефендија повео је Вучића, Петронијевића и Милутина Гарашанина у Цариград, а остали су отишли у Видин, док је Стојан Симић побегао у Аустрију. Одласком уставобранитеља из земље завршен је први период Михаилове владавине.

Нешто касније под притиском руске и аустријске владе Порта је дозволила повратак уставобранитељима у земљу, осим Перишићу, Стојану Симићу и Милутину Гарашанину, јер их је кнез сматрао опасним противницима. У пролеће 1842. године у Србију се враћају сви уставобранитељи, сазива се скупштина, бира нова влада и поставља се за новог кнеза Александар Карађорђевић. Овај период од 1842. године од 1858. године у уставној историји Србије познат као владавина уставобранитеља, поклапа се са владавином кнеза Александра Карађорђевића. Након династијског преврата 1858. године наступио је нови моменат у уставној историји са битно другачијим правно политичким обележјима. Тако је уставобранитељски режим траје свега 16 година.

Оно што највише карактерише владу уставобранитеља је увођење модерних државних установа и стварање првог чиновничког реда. Изградња судске власти, стварање модерног судства, доношење Грађанског и Кривичног законика, унапређење школског система, појама буџета, развој трговине, само су неки од резултата владавине уставобранитеља. Управо се у томе огледа историјски значај уставобранитељског резима.

Убрзан привредни развој земље за време уставобранитеља условио је потребу за развојем кредитне политике у земљи. Многи досељеници користили су кредите које им је држава одобравала за привредни развој, трговину, отварање занатских радионица, као и нарочито за слободну трговину која им је била гарантована Хатишерифом из 1838. године. Свесни насталих потребе становништва за кредитима, уставобранитељи су увели јавне кредите и организовали кредитно пословање у склопу политике подстицања и законског

надлежности великог везира. Приликом доласка новог сулата на власт сви берати су морали бити обновљени. Прављени су у тачно одређеном формату и украшавани султановим стилизованим потписом.

регулисања различитих привредних и друштвених делатности. Проглашењем слободe трговине убрзан је развој трговине у Србији, а одласком кнеза Милоша из земље и привредног живота отворио је пут ка додатном ангажовању крупних трговаца у најзначајнијим трговачким пословима, попут увоза соли.³⁶ Познато је свакако да кнез Милош није правио разлику између државних и приватних средстава, већ је државни касу користио и у приватне сврхе. Кредите из државне касе добијали су само богати трговци, а први детаљи око самих кредита као и права и обавезе даваоца кредита и зајмопримаца регулисана су „*Уредбом за зајам из правителствене касе*“, која је издата 25. септембра 1839. године. Доласком на власт кнеза Михаила Обреновића значајно је поштрена кредитна политика. Од 1841. године минимална позајмица из државне касе подигнута је на 300 аустријских дуката, што је имало за циљ смањење броја ситних позајмица, као и поштравање услова за њихово одобравање. Наведено указује да је већини привредника било отежано добијање зајмова, а сеоском становништву било готово немогуће.

11.1 Уставобранитељски резим за време владавине Александра Карађорђевића

Од самог почетка владавине кнез Александар Карађорђевић је био без неког великог угледа и утицаја. Кнежев уставни положај је био веома слаб. Кнез Александар није био наследни кнез ни по акту којим га је народ изабрао, ни по акту којим га је султан потврдио. Кнежев положај сматрао се несигурним и привременим, те су у народу кружиле изреке- „*Кнез без наследства као купац без татије*“.³⁷ У свом слабом уставном положају кнез је био и слаб човек који је био под великим утицајем породице своје жене, која је била из породице Ненадовића.

Приликом избора Александра Карађорђевића за кнеза народу је дозвољено да изнесе своје жеље, које су углавном биле финансијске природе, као и да се Народна скупштина успостави као стални орган власти са редовним годишњим заседањима. Нередовна заседања Народне скупштине изазвала су велико незадовољство становништва, те долази

³⁶ Бојана Миљковић Катић, Историјски институт Београд, *Кредитна политика уставобранитеља*, Историјски часопис, књ. LX (2011) стр. 357-375

³⁷ Слободан Јовановић, „*Уставобранитељи и њихова влада*“, стр.214, 2005 година

до побуне Стојана Цукића. Он је након Вучићеве буне отишао у Аустрију, а почетком 1844. године се вратио у Србију са намером да подигне заверу против новог режима. Највећа буна у овом периоду била је „катанска“ буна коју је подигао Стојан Цукић уз јаку подршку Милоша Обреновића.

Највећи проблем новог режима представљали су лоши односи кнеза Александра Карађорђевића и уставобранитеља. Кнез је око себе окупљао своје људе, присталице, кнежевце који су били супротстављени Вучићевом режиму. Војска је била на страни кнеза јер су њоме управљали поданици његове породице са женине стране.

Односи између кнеза Александра Карађорђевића и Савета били су доби само кратко време. Пре свега ови односи зависили су од личности кнежевог представника који је био сличан положају првог министра и одржавао равнотежу између ова два тела. Све докле је кнежев представник био Аврам Петронијевић ствари су функционисале, међутим након његове смрти 1852. године за кнежевог представника постављен је Илија Гарашанин. Већ 1853. године Илију Гарашанина заменио је Алекса Симић који се није много ангажовао, као и сваки турски паша и пуштао је да ствари иду како иду. Његова незаинтересованост одмах је створила сукобе између кнеза и Савета, те Србији прети опасност да буде увучена у руско-турски рат и буде војно заузета од стране Аустрије.

Односи кнеза и Савета били само кратко остављени по страни и већ завршетком рата, почињу поновни међусобни сукоби. Против кнеза је најпре устао Тома Вучић Перишић на Петровској скупштини 1848. године, док су саветници покушали да смене кнеза Тенкином завером.

Кнез је коначно смењен на заседању Народне скупштине одржаном у новембру на празник Светог Андрије Првозваног (Светоандрејска скупштина 1858. године). Кнез Александар увидевши да нема подршку, побегао је и потражио заштиту код Београдског паше, а сутрадан је 11. новембра 1858. године званично смењен на скупштини.

Са падом кнеза Александра Карађорђевића престаје и уставобранитељски резим, јер се на политичку сцену поново враћа династија Обреновића која уставобранитељима није опростила ни 1839. годину и 1842. годину.³⁸ Кнез Милош Обреновић је у својој седамдесет

³⁸ Историјска читанка, *Уставобранитељи и кнез Александар Карађорђевић 1842-1858*

шестој години поново проглашен за кнеза, а за главне намеснике постављени су Илија Гарашанин и Тома Вучић. За време своје друге владавине, кнез Милош је покушао да све врати на старо, пре свега на постављање чиновника и на маргинализовање утицаја Савета. У последњој години владавине започео је обрачун са либералима, али његова смрт 1860. године затвара врата једном поглављу развоја српске државе.

12. ЗАКЉУЧАК

На основу обављеног истраживања јасно се може закључити да је доношењем Сретењског устава почео период развоја уставности у српској држави. Иако кратког трајања Сретењски устав је оставио дубок траг у историји развоја уставности, те су поједине његове одредбе биле смернице касније донетим уставним текстовима. Непуне две године од његовог укидања донет је Турски устав- Четврти хатишериф 1838. године, на основу чије садржине се јасно може закључити да је наметнут српској држави. Овакав уставни текст вршио је велики притисак на кнеза Милоша Обреновића, што је условило да он после неког времена препусти престо уставобранитељском режиму, који је за кратко време остварио своје циљеве. Кнез Милош 1839. године напушта престо и одлази из Србије, што је додатно погодновало уставобранитељима и присталицама Устава из 1838. године. Иако најкраћи уставни текст са 66 чланова, Турски устав се примењивао све до 1869. године. Околности под којима је устав донет определиле су његов карактер. По квалитету он заостаје за Сретењским уставом, као и за многим либералним уставима XIX века. Иако по тексту устава Народна скупштина није предвиђена као орган власти, у периоду важења турског устава задржан је обичај сазивања Народне скупштине. Тако је на Фебруарској скупштини 1839. године прихваћен Устав из 1838. године, а Народна скупштина је на позив уставобранитеља приморала кнеза Милоша да поднесе оставку.

Под овим уставом настала је нова фаза у развоју српске уставности- Уставобранитељски период који је трајао од 1842. године до 1858. године. Развиле су се модерне идеје о ограниченој парламентарној влади, подели власти, поштовању уставности и законитости, заштити људских права и слобода, развоју државне управе и независног судства. Циљ који су уставобранитељи желели да постигну доношењем свих закона и уредби било је успостављање, очување и јачање мира и поретка у унутрашњости земље. Али од овог реда и мира како су они замишљали, није било ништа нарочито не по селима где је још увек владало незадовољство, бахато понашање и непоштовање државног поретка и државних институција.

На основу свеобухватне анализе периода у Србији од 1830. године до 1869. године, јасно се може закључити да је српска држава за време важења ових устава ипак ишла узлазном путањом.

13. ЛИТЕРАТУРА

- Сима Аврамовић, *„Сретењски устав-175 година после“*, Анали Правног факултета у Београду;
- Александар Гавриловић, *Из Живота Димитрија Давидовића по архивским подацима*, Годишњица Николе Чупића, 31, Београд, 1912;
- Небојша Ранђеловић, Миљана Тодоровић-Крстић, *Одабрани извори из државноправне историје јужнословенских народа*, Београд, 2009;
- Сара Митић, *Држава и црква у Србији у време важења Устава из 1838. године*, Црквене студије, Ниш, 293-303;
- Младен Тишма, *Правни транспланти и први српски устав из 1835. године*, Правни факултет Универзитета у Београду;
- Др. Драган Новаковић, *Црква и верске заједнице у Уставима Србије*, Управа за сарадњу са црквама и верским заједницама из књиге Српска теологија у двадесетом веку, књ.18 (2015) 64-86;
- Др. Слободанка Стојић, *Устав Кнежевине Србије из 1835. године*, Правни факултет у Београду;
- Др. Слободанка Стојић, *Два устава Србије из 1838. године и 1888. године*, Правни факултет у Београду;
- Миодраг Мићовић, *Усклађивање правног система Србије са стандардима ЕУ*, књига, Правни факултет у Крагујевцу 2019;
- Радош Љушић, *Оријентални новинар-европски политичар-Димитрије Давидовић (1789-1838)*, Београд 2006,17
- Небојша Озимих, *„Димитрије Давидовић лик и дело“*, Зборник народног музеја Ниш, 2016;
- Текст Устава Кнежевине Србије из 1835. године;
- Изворни текст Устава кнежевине Србије из 1838. године;
- *Часопис Хуманитас*, Стручни часопис студената Правног факултета у Нишу, 2023;
- Миодраг Радојевић, *„Устав Кнежевине Србије од 1838 године“*, Институт за политичке студије, Београд;
- Др. Слободанка Стојић, *„Два устава Србије из 1838. године и 1888. године,“* Правни факултет у Београду;
- Слободан Јовановић, *„Уставобранитељи и њихова влада 1838-1858“*, Београд 2005.

- Зоран С. Мирковић, *Српска правна историја*
- Публикација под називом „*Врховни суд Србије 1846-2006. године, 160 година владавине права*“, аутор др. Никола Жутић настао поводом обележавања стотездесетгодишњице постојања највишег суда у Србији, 2006
- Подаци о Историјату Врховног касационог суда Србије, садржани на сајту суда www.vrh.sud.rs-istorijat
- Историјска читанка, Уставобранитељи и владавина кнеза Александра *Карађорђевића 1842-1858*
- Радош Љушић, *Кнежевина Србија 1830-1839, Пад кнеза Милоша Обреновића Осмо поглавље*
- Др. Александар Ђурђевић, *Неке опште карактеристике развоја српске уставности* стр.169-191, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду
- Др. Љубица Кандић, *Уставноправни развој Кнежевине и Краљевине Србије до 1918. године. Промена Устава Републике Србије*, Правни факултет у Београду 1988 с. 64
- Мартин Матијашевић, Данило Рончевић, Црквене студије Ниш, *Уставне гаранције верских права и слобода у Кнежевини Србији*, УДК 342.4 (497.11)“1835/1888“
- Бојана Миљковић Катић, Историјски институт Београд, *Кредитна политика уставобранитеља*, Историјски часопис, књ. LX (2011) стр. 357-375
- Мирослав Свирчевић, Балканолошки институт САНУ, Београд, *Локална управа под уставобранитељима*, УДК 32(497.11)(091)“183-“:342.553
- Душан Јеротић, *Уставноправни развој Србије од 1835. године до 1868. године*
- Зборник устава кнежевине и краљевине Србије 1835-1903, Српска академија наука и уметност, Београд 1988г.
- Драган Николић, асистент, *Први покушај израде Грађанског законика у Србији 1829-1835 године*

14. САЖЕТАК И КЉУЧНЕ РЕЧИ

Сажетак: Сретењски устав је један од првих демократских устава у развоју српске државе. Иако није доживео дуготрајну примену, ипак је представљао значајан корак српског друштва ка развоју, укидању феудалног система у Србији, развоју апсолутистичке владавине. Три године након његово укидања донет је турски Хатишериф познат као „Турски устав“. Најкраћи уставни текст са 66 чланова који је важио све до 1869. године. Под овим уставом настала је нова фаза у развоју српске уставности- Уставобранитељски период који је трајао од 1842. године до 1858. године. Развиле су се модерне идеје о ограниченој парламентарној влади, подели власти, поштовању уставности и законитости, заштити људских права и слобода, развоју државне управе и независног судства.

Мастер рад се укратко бави разлозима укидања Сретењског устава, као и доношењем и важењем Турског устава почев од 1838. године па све до 1869. године.

Кључне речи: Сретењски устав, Димитрије Давидовић, кнез Милош Обреновић, Турски устав из 1838. године, Уставобранитељи

The reasons for the abolition of the Constitution of the Principality of Serbia and the implementation of the Constitution from 1838

Abstract: The Constitution of the Principality of Serbia is one of the first democratic constitutions in the development of the Serbian state. Although it did not experience long term implementation, it nevertheless represented a significant step towards the development of Serbian society, the abolition of the feudal system in Serbia and the development of absolutist rule. Three year after its abolition, the Turkish Hafiserif, known as the „Turkish Constitution“ was implemented. It was the shortest constitutional text with 66 articles, which was in force until 1869. Under this constitution, a new phase in the development of Serbian constitutionalism emerged- The Defender of the Constitution period, which lasted from 1842. until 1858. Modern ideas about limited parliamentary government, separation of powers, respecting the application of the constitution and laws, protection of human rights and freedoms, development of state administration and independent judiciary were developed.

The Master's thesis briefly deals with the reasons for the abolition of the Constitution of the Principality of Serbia, as well as the implementation and validity of the Turkish Constitution from 1838 until 1869.

Key words: The Constitution of the Principality of Serbia, Dimitrije Davidović, Prince Miloš Obrenović, Turkish constitution from 1838, Defenders of the Constitution

15. БИОГРАФИЈА

Валентина Стевановић рођена сам 11.08.1991. године у Алексинцу, где сам завршила основну школу. Средњу школу сам завршила у Нишу и то смер Правни техничар при Административно биротехничкој школи. Правни факултет Универзитета у Нишу сам уписала 2010. године и основне академске студије права завршила 2015. године. У међувремену сам обавила приправнички стаж у адвокатској канцеларији, положила правосудни испит и радила као адвокат пуне три године. Уписала сам мастер студије на Правном факултету Универзитета у Нишу школске 2023/2024 године и тренутно сам запослена у Основном суду у Нишу, на месту судијског помоћника.